

Prof. Dr. Emeritus

GÜLTEN KAZGAN

İKTİSADÎ DÜŞÜNCE

Politik İktisadın Evrimi

Remzi Kitabevi

İKTİSADİ
DÜŞÜNCE

GÜLTEN KAZGAN

İKTİSADİ
DÜŞÜNCE

veya

POLİTİK İKTİSADIN
EVRİMİ

Remzi Kitabevi

İKTİSADİ DÜŞÜNCE / Gülten Kazgan

© Remzi Kitabevi, 1991

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak görseli: Pogonici / 123RF

ISBN 978-975-14-2065-7

BİRİNCİ BASIM: Bilgi Yayınevi

İKİNCİ BASIM: Remzi Kitabevi, Aralık 1980

YİRMİ İKİNCİ BASIM: Eylül 2021

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

Murat'ın unutulmaz anısına...

ÖNSÖZ

Bu kitap, sanayi kapitalizminin Batı Dünyasında gelişmesiyle kurulmaya başlayan iktisat teorisinin evrensel geçerliği konusundaki şüphelerimizle beraber, iktisadın, son yıllarda, matematik ve istatistik gibi yardımcı dalların etkisinde, evrensel geçerliği olan bir “saf ilim” olmak yolunda gelişmesinin bizde yarattığı iyimserliğin etkisi altında yazılmıştır. Kitap, iktisadi düşüncenin, teorisiz öğretilerden ibaret olduğu aşamadan başlamakta; ideolojik kanıtlama için teorilerin kurulduğu teorili öğretiler aşamasını uzun boylu incelemekte; ve öğretisiz nicel analiz tekniklerinin geliştirildiği nihai aşama ile sona ermektedir. Bu aşamalar, iktisadın bir saf ilim olmak yolundaki gelişmesini çizmektedir.

Kitabın en geniş kısmını teşkil eden Kısım II, III ve IV, iktisat teorisinin “ideolojik” niteliğini açıklayarak, niçin bir saf ilim olmadığını belirtmektedir. Gerçekte, iktisat teorisinin evrensel geçerli bir saf ilim olmadığı konusundaki şüphemiz, hiç de yeni değildir. Bundan önce yayınladığımız, Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme başlıklı kitabımız, tarımın hâkim olduğu azgelişmiş bir ülkenin sanayileşmiş bir ülkeden yapısal farklarını ve bu farkların, ekonominin işleyiş mekanizmasını nasıl değiştirdiğini incelemeye yönelmiştir. İktisadi yapı farklarının, ekonominin işleyiş mekanizmasına etkileri, iktisat teorisinin geleneksel tahlil araçları ile araştırılmıştı. İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi başlığını taşıyan bu kitabımız, iktisat teorisinin evrensel geçerliği olamamasını, bu kere, diğer bir açıdan, teorinin “ideolojik” niteliği açısından ele almakta; fakat, aynı zamanda, iktisadın bu etkilerden arınma yolundaki gelişmesini de vermektedir.

Şunu belirtelim ki, iktisat teorisinin, gerek ekonomilerin iktisadi yapı farkları, gerek teorinin ideolojik niteliği dolayısıyla, evrensel geçerliği olmadığını ileri sürmekte, bu satırların yazarı, ne ilk ne de tek iktisatçıdır. Kitap okunurken görüleceği gibi Myrdal, Meek, J. Robinson, O. Lange gibi birçok iktisatçı, bugün, bu konu üzerinde durdukları gibi, geçmişte de, bu savlar ile kurulmuş olan okullar vardır. Dış Ticaret ve Milli Ekonomi başlıklı kitabının önsözünde, Kindleberger, gerek ekonomilerin iktisadi ya-

pı farkları, gerek teorinin ideolojik niteliği dolayısıyla, bizim zihnimizde uyanan soruları, şöyle ifade etmektedir:

“Çağdaş iktisat, esas itibarıyla, Batı Avrupa ve ABD’de gelişmiştir; evrensel olmak özlemine rağmen, bu bölgelerin kurumları ve meselelerinin damgasını taşımaktadır.

Fakat, iktisat dünyası, artık Londra ve New York mihverleri etrafında dönmüyor. Düzinelerce yeni milletler, Batı’nınkinden çok farklı bir kurumsal yapı içinde, iktisadi bağımsızlıklarını ve sanayileşmeyi gerçekleştirmeye çalışıyor. Orta Avrupa’dan Doğu’ya, Bering Boğazı’na doğru uzanan yeni tip ekonomiler de, yönetsel denemelerin sonucu olarak, hararetle kendi ilkelerini geliştiriyor. İddia edilmektedir ki, Batı İktisadi’nin, bu diğer ülkelerde, ancak, sınırlı bir analitik değeri vardır.

Böylece, iktisadın içeriği, uygulanabilirliği meselesi, kaçınılmaz şekilde ortaya çıkmaktadır. Batı’da öğretilen iktisat ilkeleri, evrensel uygulamaya elverişli midir? Yoksa, bunlar, kendi kültürümüzle belirlenmiş olup, sadece kapitalist sınıai ülkelere mi uygundur? Kanada için olduğu kadar, Polonya ve Hindistan için de faydalı olabilecek, genel bir iktisat yaratmak mümkün müdür?”^(*)

İktisadın ilim olmak yolundaki evrimini, öğretiler, okullar ve teoriler çerçevesinde inceleyen bu kitap, önemli kısmı itibarıyla, 1961-67 yılları arasında İktisat Fakültesi son sınıfında vermiş olduğumuz, “İktisadi Analiz”, “Konjonktür” ve “İktisadi Düşünce Tarihi” derslerindeki “takrirler”imize dayanmaktadır; ve daha önce, bu derslere ait ders notları olarak, söz konusu yıllar arasında yayınlanmıştır. Bahis XXVIII ise, çeşitli makalelerin konusunu teşkil etmiştir.^(**) Fakat, Kısım V ilave edilerek, daha önceki ders notları ve makaleler yeni bir görüş açısından yazılarak, kitap bunları bir bütün içinde toplamıştır.

(*) C. P. Kindleberger, *Foreign Trade and the National Economy*. Yale University Press, New Haven 1962, Önsöz, s. v.

(**) “İktisadi Kalkınmada Devlet Müdahalesi”, *İktisadi ve Maliye Mecmuası*, c. VII, S. 9; “İktisadi Kalkınmada Bölgesel Farklılaşma ve Devlet Müdahalesi”, *İktisadi ve Maliye Mecmuası*, c. VII, S. 1; “Yatırım Programlarında Tamlama”, *İktisadi Fakültesi Mecmuası*, c. XXI, no. 1-4.

Kitabın genel amacı, öğrencilerin, iktisatta teorileri, evrensel ve değişmez doğrular olarak ezbere bellemeyip, her bir hal ve her bir görüş için, yeni bir teori kurulabileceğini anlamalarını sağlamak, onları bu yolda düşünmeye sevk etmektir. Bir diğer amaç da, öğrencilerin dikkatini, öğretisel görüşlerden arınmış nicel analiz teknikleri üzerine çekmektir. Nihayet, eğer öğrencilerin çeşitli iktisat derslerinde öğrendikleri çeşitli teorileri, bir genel çerçeve içine koymalarını; bunların, hangi şartlar altında, ne gibi görüşleri doğrulamak için kurulduklarını anlamalarına yardım edebilirse, kitap genel amacına erişmiş sayılacaktır.

İstanbul, 1969

2. BASKIYA ÖNSÖZ

Kitap, 2. baskısı yapılırken yeniden gözden geçirilmiş, 1. baskıdaki aksaklıkların ve eksikliklerin, mümkün olduğu ölçüde giderilmesine çalışılmıştır.

Kitabın, tümünde kullanılan dil değiştirilmiştir; uzun ve karışık cümleler kısaltılmış, basitleştirilmiştir. Yeni kuşakların anlayamayacağı kadar eski kelimeler yerine, günlük kullanımdaki kelimeler konmuş, dilin, kuşaklar arasında “haberleşme”yi rahat sağlayan bir araç olmasına çalışılmıştır. Noktalama, metnin kolay anlaşılması için, yeniden dikkatle elden geçirilmiştir.

Bundan başka, 1. baskıya önemli ekler yapılmıştır: Marjinal fiyat teorisine Sraffa'nın çağdaş eleştirisi, 1950-70 döneminde Harrod'un açtığı yolda kurulan büyüme teorileri, bu eklerin en önemlileridir. Ayrıca, hemen her bahiste, konunun daha iyi anlaşılması için, ekler bulunmaktadır.

Nihayet, 1. baskıda bulunan hataların da düzeltilmesine çalışılmıştır: Hirschman'ı yanlış yorumlamamızdan doğan sınıflandırma hatası giderilmiştir; Harrod'un büyüme teorisinin çok karışık anlatılmış olması dolayısıyla ilgili paragraf yeniden genişletilerek yazılmıştır; Hicks-Hansen eğrilerini gösteren şekillerden birindeki sembol hatası düzeltilmiş, ayrıca, ilgili açıklamaların daha iyi anlaşılması için genişletilmiştir. Bunların yanında, gerekli olan birçok düzeltmeler yapılmıştır.

Kitabın 1. baskısını okuyarak kitaptaki aksaklıklar ve eksiklikler konusunda uyarıcı dostlara burada teşekkür etmeyi borç biliyorum. Ayrıca, baskının kusursuz olmasına çalışan Bilgi Yayınevi'ndeki arkadaşlarımızı da çok şey borçluyuz.

İstanbul, 1974

4. BASKIYA ÖNSÖZ

Kitabın bu baskısında, daha önceki baskılarda olduğu gibi, konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacak değişiklikler birçok bahiste yer almaktadır. Ayrıca, daha önceki baskılarda giderilememiş olan pürüzler, aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır. Eleştirilerinden yararlandığım Doç. Dr. Ahmet Sayar'a burada teşekkür borçluyum.

İstanbul, Kasım 1983

6. BASKIYA ÖNSÖZ

Kitabın bu yeni baskısında içerik ve şekil açısından büyük değişiklik yapmak gerekmiştir. İçerik değişikliği bir yandan iktisat teorisindeki, bir yandan dünya olaylarındaki değişiklikleri yansıtmaya gereğinden kaynaklanmıştır. Şekle ilişkin değişiklikler ise, kitabı daha rahat ve verimli biçimde okunur hale getirme isteğinin ürünüdür.

Makro-iktisatta 1970'li yılların sonundan itibaren Keynes ve Keynes Okulu tahtından inerken, Keynes'e karşı-ihtilal teoriye hâkim olmuştur. Yeni teoriler Bahis XXVII'nin sonuna eklenmiştir. SSCB ve Doğu Avrupa'da merkezi planlı kolektivist sistemin çöküşü Bahis XL'in büyük çapta değiştirilmesinin temel nedenidir. Aynı olgu, "Tarihin Sonu" tezinin de ele alınmasının gerektirmiştir. Bu tez, kitabın iç tutarlılığı, sistematığı açısından büyük önem taşımaktadır; önemi dolayısıyla son bahis (Bahis XLII) tümü ile bunu tartışmaya ayrılmıştır; kitabın son kısmı (Kısım V) yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, merkezi planlı ekonomilerin çöküş nedenlerini açıklayıcı bulduğumuz F Hayek'in fikirleri de ilgili bahise (Bahis XL) eklenmiştir. Bunların dışında, değişen dünya ve yaklaşımlar birçok bahiste değişikliği gerektirmiştir. Örneğin çevre sorunlarının kazandığı güncelliği yansıtmamak söz konusu olamazdı. Yapılan eklerin kitabın hacmini büyütmemesi için, bazı bahislerde önemli kısaltmalar yapılmış, bazı bahisler ise birleştirilmiştir. Teorilerin, yaklaşımların ve olayların bu denli değişikliği 1980 sonrasının düşünce dünyasında, açıktır ki, güncelliğin korunması her şeyin bu değişikliğe uyarlanmasına bağlıdır.

Şekil açısından en büyük değişiklik sayfa altlarındaki dipnotların kitabın sonuna alınmasıdır. Ayrıca, bunlarda da kısaltma yapılmıştır. Kitabın dili sadeleştirilmiş, yeni kuşağın daha kolay izleyebileceği arılığa ulaşmasına çalışılmıştır.

Yapılan değişikliklerle kitabın çağı izleyen ve rahat okunabilen bir kaynak olabileceğini umut ediyoruz.

İstanbul, Kasım 1992

9. BASKIYA ÖNSÖZ

Kitabın bu baskısında, iktisat bilimini çözümlenmede kullandığımız yöntemin genelde bilim metodolojisi açısından irdelenerek haklı gösterilmesini düşündük. Bu amaçla, birinci bahse, genelde bilim metodolojisi üzerinde I. Lakatos'un yaklaşımına ve iktisat biliminin genel bilim sınıflandırılması içindeki yerine ilişkin yeni alt-bölümler ekledik. Ayrıca Bahis XVI, Bahis XXII, Bahis XXIV, Bahis XXXVIII, Bahis XLII'ye yapılan ekler yoluyla, kitabın güncel gelişmeleri izlemesini sağlamaya çalıştık.

İstanbul, Ağustos 2000

“İktisat teorisiyle uğraşırken... biçimsel model yapısında bulunan (ya da bundan çıkabilen) önermelere ek olarak, teoriye ait “inançlar”ın olabileceğini bilmeliyiz.”

A. Leijonhufvud

“Düşünceler, etki ve tepki süreciyle gelişirler, fakat bu süreç sarmal (helezonî) olmalı, bir döngü olmalıdır.”

J. Robinson

“İktisadi öğretinin, ancak dogmaları olmayan kısmı evrensellik iddia edebilir. Bu, bir somut gerçekler takımı olmayıp, somut gerçeklerin keşfedilmesi için bir uyarıcıdır.

... Nicel tahlilin gerçekleştirilmesi, yirminci yüzyılı beklemektedir.”

A. Marshall

İÇİNDEKİLER

1. Baskıya Önsöz.....	7
2. Baskıya Önsöz.....	10
4. Baskıya Önsöz.....	11
6. Baskıya Önsöz.....	12
9. Baskıya Önsöz.....	13

KISIM I

Giriş

I. İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN TAHLİLİNDE YÖNTEM, 31

I. İktisadi Düşüncenin Tahline Uygulanabilecek Yöntemler.....	31
II. Bilim Metodolojisi ve I. Lakatos	33
III. İktisadın Bilimler Arasındaki Yeri.....	37
IV. Bu Kitapta Uygulanacak Yöntem	38
A) <i>Felsefe Sistemi veya Dünya Görüşü ve İktisat Teorisi</i> , 38; B) <i>İdeoloji ve İktisadi Öğretilerin Tarihsel Ortaklaşa Niteliği</i> , 42; C) <i>İktisadi Düşüncenin Evriminde Diyalektik Süreç</i> , 46; D) <i>Liberal Öğreti “Tez” Değil “Sentez” midir?</i> , 48	

II. KONUYA GİRİŞ, 50

III. MERKANTİLİST ÖĞRETİ, 52

I. İktisadi Altyapı ve İktisadi Düşünceyi Hazırlayan Şartlar.....	52
II. Merkantilizmin İktisadi Düşüncesi	53
A) <i>Temel İlkeleri</i> , 53; B) <i>Milli Servet Anlayışı</i> , 56; C) <i>Yöntemi</i> , 56	
III. Merkantilizmin İktisadi Tahlile Katkısı	57
IV. Merkantilizmin Çöküşü.....	58

KISIM II

Liberal Öğreti ve Laisser-Faire

IV. LIBERAL İKTİSADİ ÖĞRETİNİN DOĞUŞU, 63

I. Merkantilizmden İktisadi Liberalizme Geçişini Hazırlayan Şartlar	64
II. Merkantilizmden Liberalizme Geçişte İktisadi Düşünce	65
A) <i>İngiltere’de Petty, Locke, Hume</i> , 66; B) <i>Fransa’da Law, Cantillon</i> , 66	

Bu kitap, iktisadi düşünce konusunu genel olarak öğretiler, okullar ve teoriler çerçevesinde inceliyor. Prof. Gülten Kazgan salt bu çerçeveye yetinmeyip, tüm iktisat teorilerini, değişmez doğrular olarak değil, gerektiğinde yeni teorilere de ışık tutacak bir anlayışla ele alıyor.

İktisadi Düşünce, tüm ilgililerin ve öğrencilerin bir başvuru kaynağı olarak yıllardır kullanılmaktadır.

Kitaptan bazı başlıklar:

- *İktisadi liberalizmin felsefesi*
- *Milliyetçi koruma politikası*
- *Az gelişmiş ülke kalkınması ve planlama*
 - *Sosyalist ekonomik öğreti*
 - *Asya-tipi üretim tarzı*
- *Nicel iktisat ve tarihin sonu görüşü*

Emeritus Prof. Dr. Gülten Kazgan, İstanbul Üniversitesi'nden 1994'te emekli oldu. 2000 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin kurulmasına kurucu üye ve kurucu rektör olarak katıldı. Aynı üniversitede AR-ME ve İktisat Bölümü Başkanı, Mütevelli Heyet üyesi olarak çalışıp 2013 yılında yeniden emekli oldu.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2065-7

9 789751 420657